

ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВО

УДК 82.161.2 : 316.75 (045)

DOI 10.35433/philology.1(102).2024.48-61

ОРІЄНТАЛЬНІ МОТИВИ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ ЛІТЕРАТУРІ: ПРОБЛЕМА ІДЕНТИЧНОСТІ

О. І. Крєтова*, П. В. Крєтов**

Статтю присвячено дослідженню питання про кореляцію між наявними в сучасній українській літературі мотивами, образами, символами, стереотипами та кліше, що окреслюють східну філософську традицію, та становленням і трансформаціями ідентичності різних рівнів і типів. Розгляд здійснено в контексті постання новітнього українського міфу як підстави для національної ідеології. Мета розвідки – окреслення парадоксального характеру загальної рецепції та окремих експлікацій орієнтальних мотивів у сучасній українській літературі принагідно до тих її сегментів, які можуть бути визначені через предикації жанрової чи масової. Окреслено особливості відображення східних мотивів у сучасній українській літературі, пов'язані з пануванням протягом останніх десятиріч у національній традиції естетичного та філософського впливів парадигми постмодернізму. Також зауважено зв'язок між рецепцією східних мотивів в українській сучасній літературі та політизованістю сучасного публічного дискурсу принагідно до смислотвірної дихотомії Схід – Захід. Політичний та ідеологічний контексти літературного дискурсу й мовленнєвих практик набувають ознак амбівалентності та функціонують як символічні конструкції. З'ясовано двоїстий характер рецепції образу та філософемі Сходу в українській літературній традиції та масовій свідомості як Сходу метафізичного, так і Сходу геополітичного. Також зафіксовано напрям трансформації східних мотивів та образів у масовій свідомості та літературному узусі в контексті віднайдення ідентичності різних типів і рівнів загальності в українському суспільстві й культурі. Лімінальний тип культури корелює з розділеним суспільством, і в результаті раціонально-просвітницька інтерпретація образу Сходу як антитези Заходу взаємодіє з постмодерним злиттям і взаємовизначенням Сходу та Заходу.

Ключові слова: українська сучасна література, ідентичність, орієнталізм, постмодернізм, іронія, символ, Схід, Захід.

* кандидат педагогічних наук, доцент
(Черкаський національний університет
ім. Б. Хмельницького)
ekretova@ukr.net
ORCID: 0000-0002-3947-4479

** кандидат філософських наук, доцент
(Черкаський національний університет
ім. Б. Хмельницького)
ataraksia@ukr.net
ORCID: 0000-0003-2593-3731

ORIENTAL MOTIVES IN CONTEMPORARY UKRAINIAN LITERATURE: IDENTITY AND IDEOLOGY

Kretova O. I., Kretov P. V.

The work is devoted to the study of the correlation between the motives, images, symbols, stereotypes and clichés existing in modern Ukrainian literature, which outline the Eastern philosophical tradition, and the formation and transformation of identity at different levels and types. The consideration is carried out in the context of the emergence of the latest Ukrainian myth as a basis for national ideology. The purpose of the research is to outline the paradoxical nature of the general reception and individual explications of oriental motifs in modern Ukrainian literature on the occasion of those segments that can be defined through the predications of genre or mass. The article outlines the peculiarities of the reflection of oriental motifs in modern Ukrainian literature related to the dominance of the aesthetic and philosophical influences of the paradigm of postmodernism in the national tradition during the last decades. It also notes the connection between the reception of oriental motifs in Ukrainian modern literature and the politicization of modern public discourse on the occasion of the meaning-making East-West dichotomy. Political and ideological contexts of literary discourse and speech practices acquire signs of ambivalence and function as symbolic constructions. The dual nature of the reception of the image and philosophy of the East in the Ukrainian literary tradition and mass consciousness of both the metaphysical East and the geopolitical East has been clarified. The direction of transformation of oriental motives and images in the mass consciousness and literary usus in the context of finding the identity of different types and levels of generality in Ukrainian society and culture is also recorded. The liminal type of culture correlates with a divided society, and as a result the rational-educational interpretation of the image of the East as the antithesis of the West interacts with the postmodern fusion and mutual determination of East and West.

Keywords: *Ukrainian modern literature, identity, orientalism, postmodernism, irony, symbol, East, West.*

*Марко Поло казав неправду, коли
Запевняв, нібито мули, воли, осли
Над проваллям пітьми і тибетом імлі
Привели його далі на схід – до Китаю.
Шлях його, безперечно, – то блуд петлі.
Марко Поло, певно, спав у сідлі.
Адже далі на схід немає землі...
(Ю. Андрухович. Індія, 2)*

Постановка наукової проблеми.

Сучасний стан соціальної (колективної) уяви (Ч. Тейлор), що визначає зміст масової свідомості з її кліше та символічними рядами, може бути позначений як перехідний у межах опозиції колоніалізму – постколоніалізму.

Потужна соціокультурна динаміка, що обумовлює фундаментальні зміни побутування форм культури та зміни масової й індивідуальної свідомості окремих спільнот, націй, культур і людства загалом, може бути назагал охарактеризована як парадоксальним чином, водночас синкретична та дефрагментована. Маємо на увазі насамперед той позірно неочевидний

факт, що інформаційно-комунікаційні технології, які гранично трансформують життєсвіт (Е. Гуссерль), змінюють також систему мотивацій, ціннісних орієнтацій, маркерів ідентичності та власне фундаментальні смисли людського існування, які лежать в основі змісту й механізмів самоусвідомлення людини та її картини світу (М. Гайдеггер). Пошуки ідентичності в подібній ситуації, якщо буде дозволена метафора, розширюють умовне смислове "вікно Овертона" до розміру воріт чи то назагал нескінченного горизонту смислів. Релевантності в масовій свідомості лімінальних суспільств набувають символи та

філософеми переходу (В. Тернер), у ролі яких у національній літературній традиції (яка певною мірою відображує динаміку трансформацій цієї свідомості) можуть виступати східні мотиви й образи, при цьому аж ніяк не вичерпуючи цих концептуальних рядів. При цьому нас цікавить імпліцитний, глибинно-міфологічно-світоглядний аспект цієї кореляції, який знаходить свій вияв у динаміці мовленнєвого профілю нації, мовленнєвій особистості носія мови, мережевому дискурсі й, відповідно, у масовій літературі. Ідеться не про юнгіанський аналіз образів чи мотивів корпусу текстів укрсучаїту чи сторителінгу на мережеских інформаційно-комунікаційних платформах, тим паче не про віднайдення уявних відповідностей між різними рівнями ідентичностей, притаманних українству, у межах протиставлення Сходу та Заходу. Означені та суголосні їм напрями досліджень є доволі традиційними й розгалуженими для історії філософії, українського сходознавства, етнолінгвістики, психолінгвістики, компаративного літературознавства тощо. Нас цікавить насамперед, як автентичність української ідентичності за добу Незалежності трансформувалася в бік фіксації власної оригінальності та окремішності не через традиційну апеляцію до романтизованого історичного спадку, а через позиціонування себе відповідно до культурного й символічного смислового ландшафту Заходу та Сходу [13].

Мета розвідки – окреслення парадоксального характеру загальної рецепції та окремих експлікацій орієнтальних мотивів у сучасній українській літературі принагідно до тих її сегментів, які можуть бути визначені через предикації жанрової чи масової.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематику, дотичну до теми розвідки, у своїх дослідженнях розглядали М. Гайдеггер, В. Тернер, Ю. Крістева, Ж.-Ф. Ліотар, Т.

Гундорова, В. Агеєва, Л. Ушкалов, В. Єрмоленко, М. Павлишин, О. Федунь, М. Домбровська, С. Філоненко, М. Рябчук, І. Літвинова, С. Підопригора, Р. Харчук та ін.

Виклад основного матеріалу. На Захід через Схід чи озахіднення Сходу – подібні візії трансформацій України й українства відомі в сучасній фаховій літературі: "Суперечливість ціннісних настанов чи так звана суспільна амбівалентність є характерною особливістю всіх "транзитних" суспільств, які втратили раптом одну систему цінностей і не встигли засвоїти іншу", – зазначає М. Рябчук [23]. У давньому інтерв'ю (2010 р.) він відверто стверджує: "Особисто для мене Україна закінчується на історичних кордонах Речі Посполитої та Гетьманщини. Все решта – дике поле" [4]. І от трансформації свідомості, які тривають на територіях не лише "дикого поля", а в медіапросторі України назагал, просторі дискурсу української літератури, відображаються якраз принагідно до розуміння Сходу. Цю проблему зробили доленосною конкузіональне протистояння з ідеологією руського миру, окупація росією Криму та агресія на Сході України, (регіонах, де східні елементи культурного цілого були більш впливові, ніж у "старій" Україні), повномасштабне вторгнення 2022 р.

Поняття *орієнталізму* ми наразі інтерпретуємо в традиції Е. Саїда, установлюючи специфічну оптику Сходу Заходом як зразкового *Іншого-чужого* з конотаціями маргінальності, другорядності, що, утім, у вітчизняній культурі має суттєві відмінності від посталих у домодерні епохи європейських традицій логоцентризму та європоцентризму. Українська літературна традиція часів імперії, "націоналізму поневоленої нації" (М. Міхновський) на межі ідентичності завше, як видається, усвідомлювала (чи принаймні переживала) ще з часів сумнозвісної "котляревщини" [5] власну європейськість, оскільки саме через неї домінуюча, але недостатня культурна

матриця метрополії долучалася до тезаурусу світових історії та культури. Тому й український літературний орієнталізм, скажімо, XIX ст. (П. Куліш, І. Франко, Леся Українка) фіксує співчуття й розуміння до "альтернативності", змаленості, відчуженості та певної меншовартості або, навпаки, його віддаленості як втраченості, "забутості" Сходу, екстраполюючи власну культурно-історичну ситуацію руїни на його рецепцію. Власне, ні про яку зверхність, кіплінгівський "тягар білих", чи про банальне замилювання екзотичним колоритом Сходу, як-от у європейській ранній романтичній традиції (і в українській – Л. Боровиковський, І. Срезневський, Є. Гребінка, О. Шпигацький, А. Могила), або ж і "дискурс влади Заходу над Сходом" [19: 171–172] принагідно до української літератури не йдеться. У контексті теми нашої статті теза Ю. Кочубея про те, що "орієнталізм" був свого роду виявом європоцентризму; ...Сьогодні розвиток прогресу не залишає місця "орієнталізмові" [11: 138] потребує певної проблематизації, оскільки орієнталізм як специфічний модус рецепції Заходом Сходу принагідно до української культури не лише не втратив своєї актуальності, а й набув нової евристичності, трансформувавшись із простої Кіплінгової дихотомії Заходу та Сходу чи саїдівської теоретичної схеми (академічний, образний та управлінський орієнталізм) у складну когнітивну й ментальну конструкцію, яка охоплює в просторі культури не лише літературні альянзи та ремінісценції, але й філософську проблематику ідентичності (М. Рябчук), діалогізму (Я. Інший та Чужий (М. Бубер, Я. Ключовський)), культурологічної топології (докуси й топоси, присутність і значення (Г. У. Гумбрехт)).

Отже, сучасні інтерпретації орієнтальних мотивів, як і самі ці мотиви в літературі, парадоксально вказують не просто на міжкультурну комунікацію через посередництво

семіотичного коду мови, символічного ландшафту [13] чи образних систем, а на самопозиціонування та самоідентифікацію когнітивного агента, мовця, читача як носія культури. Ця доволі очевидна теза дає підстави розглянути, наприклад, сучасні концепції щодо імперсонального орієнталізму українських письменників як певного типу нарації (Т. Мейзерська [15]) або орієнталізму як смислогенеративної структури (С. Павличко про творчість А. Кримського [19]) як проміжні ланки наближення до розуміння літературних візій орієнтального як оприявлення архетипічної структури реальності смислового простору та локалізації в ній як присутності. У цьому сенсі орієнталізм української культури є не лише пізнанням себе через Іншого в діалозі, але й онтологізацією. Наразі інтуїції Т. Гундорової щодо сенсогоенеративної ролі колоніального дискурсу у вітчизняній літературі саме для постання модерної традиції видаються вельми евристичними [6: 219]. Адаптуючи гейзінгівську рецепцію середньовіччя принагідно до Сходу, можемо сказати не просто, що кожна культура має власний схід (перефразовуючи С. Є. Леца), але і цей умовний схід може виступати проєкцією граничних форм творчості й культури, подібно до критерію оцінювання, окреслювати межі культурного феномену як смислогенеративної моделі. Наприклад, українські поети Празької школи (Ю. Клен "Японія", Г. Мазуренко "Вино у чарці Лі-Тай-По", Є. Маланюк "Псалми степу", О. Ольжич "Шякунтала") у традиції історіософської естетики катастрофізму не лише інтерпретують східні мотиви й образи з трагічним пафосом, об'єднуючи їх мотивом переживання відірваності від материнської культури, чужини, "віддаленості", але наповнюють їх екзистенційно-антропоцентричним змістом. У цьому сенсі навряд чи в повному сенсі "український орієнталізм – це "націоналізація",

“адаптування”, “переосмислення” східних сюжетів, мотивів, образів тощо з метою європеїзувати рідну культуру” [18: 76]. Майже через століття після пражан, у першій чверті ХХІ ст., в епоху глобалізму, укрсучліт послуговується оптикою орієнталізму як знаряддям філософської рефлексії, причому відразу на діаметрально протилежних полюсах смислового спектру – високому й зниженому. Зазначимо, що, використовуючи вже загальноприйнятту абрєвіатуру *укрсучліт*, ми гранично дистанціюємося від її знижених конотацій та від імпліцитної дистинкції класичної й сучасної традицій, які вона може передбачати [27], що також означає заперечення прямої негачії укрсучліту як “вторинного і маргінального явища” (Г. Пагутяк) під кутом зору умовного естетизму чи пуризму [24] або розгляду укрсучліту як суцільного потоку симулякрів [10]. Тлумачимо це поняття як позначення сукупності багатоманітних дискурсивних практик письма, які утворюють сучасний національний текстовий нарративний простір і “горизонт смислів” (Е. Гуссерль) культури вкупі з культурними епіфеноменами цих практик – медіапростором, маскультурою, колективною уявою, громадською опінією, політичними, економічними та комунікаційними чинниками тощо.

Зазвичай укрсучліт 90-х минулого століття фіксують як постмодерний період в українській літературі. Численні дослідниці та дослідники (Г. Гундорова, В. Агеєва, М. Павлишин, Р. Харчук, О. Федунь та ін.) [26] тлумачать постмодерну свідомість як вихід за межі локальних опозицій (росія – Україна, просвіта – Європа). Якщо до цього ряду додати опозицію Захід – Схід у контексті, по-перше, традиційно присутніх в українській класиці східних мотивів (наприклад, класичні збірки поезій І. Франка, Лесі Українки та ін.); по-друге, постколоніального вектору розвитку літератури як звільнення її від

репресивного впливу східної метрополії азійського типу, як повернення етнічної культури до західної домівки (пригадаймо, що, за влучним зауваженням М. Поповича, Європа закінчується там, де закінчується бароко); по-третє, політико-соціальних факторів, які надали конкретним філософським чи культурним смислам виразного полемічного та емоційного забарвлення, за якого політична боротьба в країні набувала статусу цілком онтологічного протистояння Сходу та Заходу, то бачимо, що постмодерна іронія та концепція відмінності (*le differend* – Ж.-Ф. Ліотар), яка передбачає рівність відкритої множини малих нарративів і деконструкцію гранднарративу (Ж. Дерріда), у дзеркалі укрсучліту створюють доволі своєрідне, якщо не сказати химерне, бачення Сходу. Крім того, розрізнення маскульту (Д. Макдональд) [9] і популярної літератури дає змогу засвідчити амбівалентність сучасної масової літератури, яка постає водночас і як продукт у межах різних індустрій, і як смисловий маркер трансформацій переакцентування та переосмислення філософських підстав картини світу. Масова українська література [25: 10] не має такої базової для західного розуміння цього феномену ознаки, як товарний характер у межах культури споживання саме тому, що не є вповні масовою. Причин тому багато – від відсутності у влади притомної політичної волі до розвитку національного книжкового ринку, конкузіональної війни з росією до несформованості соціально-екзистенційних підстав виникнення саме масового контингенту споживачів. Секретом Полішинеля є те, що навіть масова, жанрова українська література залишається так чи інакше вузькогруповим елітарним продуктом. І саме ця ситуація зумовлює парадоксальність рецепції Сходу – ми немов, перефразуючи назву класичного фільму Гічкока, рухаємось на Захід через Схід, суттєво “осхіднюючи” не лише стереотипи та

кліше масової свідомості щодо Заходу, але й фундаментальні смислові конструкції Заходу як із позиції людської соціальності, так й етичних та естетичних цінностей. Наразі російсько-українська війна різко змінює літературний простір. "Воєнна література – тепер це і є укрсучліт", – стверджує О. Мимрук [16], і це може означати остаточного повернення до цінностей Заходу.

Сучасна українська література оприявнює наявний стан вербальної фіксації трансформ не лише мовної особистості чи типів дискурсу, але мови як межі людського світу (Л. Вітгенштайн, "Логіко-філософський трактат", 5.6), про що свідчать тривала полеміка щодо "креольського" (наразі – російськомовного) сегменту літератури чи форм привласнення аргю та суржику як мовленнєвих практик у сучасній літературі. Подібна "практика себе" для українського мовця природно має бути виражена, хоча й не передбачає з необхідністю ретельної відрефлексованості, у явищах масової культури, насамперед у літературі. Маємо на увазі проблематизацію формування символічного ландшафту, ціннісних орієнтацій та набору визначальних ідентичностей, виражених не просто в медіапросторі чи умовному національному (тобто українськомовному) літературному тезаурусі, а в сучасних літературних мовленнєвих практиках. На нашу думку, кореляція між осмисленням політичних, філософських і соціальних проблем нації та державотворення й постановням новітньої української літератури виходить далеко за межі гіпотетичних констатацій щодо превалювання в літературному процесі й естетиці назагал певної філософсько-естетичної парадигми, зокрема постмодерної, утворюючи властиво український модус подолання рудиментів постколоніалізму у свідомості та дискурсі. Власне, маємо зауважити, що постмодерна іронія, інтертекстуальність, дефрагментація в контексті укрсучліту виходять за межі формальних фреймів, прийомів,

технік, стилів і генерують специфічний кут зору. І саме орієнтованість цього кута зору як можливості поєднати гранично далекі одна від одної позиції не у формі компромісу, а через самозречення, "забуття Я" (перифразовуючи гайдегґерівську інвективу до західної філософської традиції щодо забуття буття), свідчить про те, що в українському контексті категорія лімінальності зі структурної антропології та концепт розділеного суспільства перетинаються в площині віднайдення спільнотами ідентичності та ідентичностей. Дивним чином естетичні та філософські пошуки сучасної української літератури орієнтовані на осмислення простору цілком співмірного за аналогією з такими фундаментальними категоріями східної традиції, як, наприклад, порожнеча (шунья) в буддизмі Мадх'яміки чи шлях Дао в даосизмі. (Відсутність не як лакуна, а як життєдайний простір постановня нових смислів, вплив не через пряме спричинення, а формування необхідних умов). Насамперед це стосується царини ідеології як засобу маніпуляції масами, сфери підміни цінностей, впливу на масові уяву й емоції. У романі Ю. Андруховича "Московіада" (1992) цілком кафкіанський Доповідач розгортає практичну стратегію конкузіональної війни на основі ніцшевого поняття ресентименту, яка перейшла в стадію реальної у 2014 р. та повноцінного вторгнення у 2022 р.: "На чолі новоспечених, пардон, незалежних урядів виникнуть апробовані нами і нами ж призначені виконавці. Хаос породжуватиме хаос. Там, де це неможливо, до влади прийдуть просто виб(...)ки. Або політичні проституки, Володимире Іллічу. Або, зрештою, просто нікчеми. Усе потоне в сірятині. В нудоті. В підлості. Велика ентропійна хвиля, що розірвала Велику Імперію, рознесе вщент і незалежні, перепрошую, державки. Усе виглядатиме надто карикатурно: ці призначені нами президенти, ці закуplenі нами парламенти. Ці

прикордонні конфлікти шиїтів із суннітами, католиків із кришнаїтами, а православних із дзен-буддистами. Ці героїчні спроби західних банкірів навчити божевільних свободі. <...> Великий непотріб указів, конституцій та декларацій. І тотальний смітник, ні, багато незалежних смітників на чолі з недолугими маріонетками. Ось наша програма дій. Дедалі частіше і частіше озиратимуться народи назад. І бачитимуть у своїх обманутих візіях Велику Державу – космічну, вогнисту, широку, тисячолітню. Дедалі гірше і гірше виглядатиме у порівнянні з нею ота, дозвольте, незалежність. <...> Заборонений плід імперії всім припаде до смаку. Мільйони людей тільки й чекають, щоб їх проголосили рабами. Щоб їх повели на будівництво пірамід, каналів, великих мурів і великих мостів. Тільки в імперії людська одиниця знаходить сенс у своєму існуванні. Адже будь-яка імперія – це велика мета. Тисячолітня мета" [1: 237]. Ця розлога цитата дає підстави зафіксувати декілька бінарних опозицій: особистість – маса, імперія – республіка, відповідальність і свобода – патерналізм і рабство. Можемо припустити, що злам старих і постанов нових ідентичнісних і ціннісних конструкцій, новітнього міфу України в боротьбі "плинних ідеологій" (В. Єрмоленко) відбувається на перетині Сходу і Заходу, які мають конотації, властиві і винятково українській історії та культурі, і також перетинаються з літературними (цивілізаційними) предикаціями Сходу й Заходу. Орієнтальні рецепції власної європейськості як причетності до тисячолітньої культури Заходу з наших теренів набувають питомої специфічності: "В українській культурі два основні автостереотипи – гіпертрофовано негативний і гіпертрофовано позитивний – є закономірним продуктом колоніальної та антиколоніальної свідомості", – пише М. Рябчук [22]. Рецепція Сходу, отже, ускладнюється накладанням на традиційні смислові патерни східної філософії чи ментальності історичної

травми українського етносу та трагедії національних змагань. У результаті постмодерна іронія, скеровуючись на східну традицію, може набувати форм жорсткої автоіронії Заходу (наприклад, сентенції щодо Сходу у п'єсі Л. Подерв'янського "Павлік Морозов") і назагал набуває мінливості подібно до символічної конструкції. Амбівалентність осмислення східних мотивів постає як бунт проти традиції й водночас повернення до неї. Феномен пострадянського ресентименту, совецької квазіносталягії, точно передбачений Ю. Андруховичем, фіксує парадоксальну циклічну природу осмислення природи Сходу – шляхом його осягнення до його заперечення і навпаки (що, до речі, цілком вкладається в метамодерну настанову метаксису (коливання) як засадової еклектичності). Цікаво, що М. Рябчук, "гуру" львівської інтелектуальної спільноти, за спогадами Ю. Андруховича, практикував східні духовні й тілесні практики (так само, як і, наприклад, Л. Подерв'янський): "Жив самотнім даосом у запущеній старій віллі на Майорівці, з таким же запущеним старим садом... Він був цілком прозорий від аскетизму (інший тут сказав би, що він аж світився), щодня стояв на голові і правильно, згідно з Ученням, дихав, а харчувався виключно пісним рисом без солі", – пригадував Ю. Андрухович [2]. Численними інтелектуалами інтерес до східної філософської чи релігійної традиції та життєвої мудрості на рівні особистих практик у пізню радянську добу вважали цілком природним і логічним модусом пасивного спротиву нівелюючому впливові системи, яка сама парадоксально уособлювала ідеологічну східну деспотію. Звідси маємо цілком антитетичні мотиви втечі від реальності як ескапізму й мотив заперечення реальності як спротиву. Рецепція Сходу в радянській і пострадянській традиції, отже, була розщепленою, передбачаючи контрадикторні прочитання.

Цікаво також, що, досліджуючи ментальність і свідомість пострадянської людини, укреслює розмежує істинні цінності та явище "жлобства" подібно до того, як німецькі романтики свого часу розрізняли філістерів та ентузіастів. Жлобська рецепція Сходу – це зовнішнє мавпування матеріальних прикмет "східного" поза проникненням у його сутність. Наприклад, проза й лірика І. Семесюка ("Фаршрутка", "Серце Апачі") фіксують постіронію щодо східних філософем, при цьому доволі далеко від постмодерної іронічності. І. Семесюк швидше читає ці філософеми й образи в межах метамодерної естетики з її концепцією *ironesty* (наприклад, концепти та образи самадхі, Сарасваті, сякухаті).

Вважають, що істинний поціновувач традиції інтерпретує Схід (філософську та літературну традицію) як стишення та осягнення власного Я, як шлях до цитаделі самості (К.-Г. Юнг). Але така схема умовна – у різних поколінь митців символічні смислові ряди, які зачіпають і філософему Сходу, серед інших, ідентичнісно смислотвірних, набувають різних конотацій. О. Доній згадує, як на фестивалі "Молода Україна Contra" 1998 р. Л. Подерв'янський, про якого відомо, що "у випадку з Подерв'янським маємо унікальний приклад літератури, в якій жлоби стали повноцінними персонажами у мистецькому тексті", відмовився виступати через те, що в залі сиділа Ліна Василівна Костенко [17]. Припустимо, що справа не в тому, що матриархія української літератури не сприймає суржику чи обценної лексики, – її власний прозовий дискурс це заперечує. Також відомо, що поезія Ліни Костенко не цурається східних мотивів: "Попри загалом незначну частотність мотивів східної філософії у поезії Ліни Костенко, вважаємо, що... є підстави говорити про їх відчутне місце в... поетичному мовленні, зокрема щодо вираження концептуальних світоглядних засад: єдності та цілісності всього живого, безначальності та безкінечності буття,

божественного походження життя тощо. Образи колеса Сансари, нірвани, Шіви, сьомого неба, лотоса та ін. подекуди зумовлюють глибинний рівень семантики поетичного тексту, переводячи реєстр поставлених у поезії тем у сакральну площину", – зазначає сучасна дослідниця [14: 212]. Тут маємо справу із зіткненням двох моделей осмислення цінностей – модерно-раціональної та постмодерно-іронічної. Можемо припустити, що покоління шістдесятників і так званої "андерграундної альтернативи" (умовно відносимо сюди В. Діброву, О. Лишегу, М. Рябчука, Ю. Андруховича, Л. Подерв'янського) по-різному інтерпретують саму константу Сходу у рівнянні особистої картини світу, що стосується і філософії, й ідеології, і тим паче образної системи та системи мотивів. Прикметно, що М. Бриних, представник молодшого покоління, також використовує не лише формальний мовленнєвий інструмент зниження – суржик, але й змістовний прийом очуження питомих східних філософських мотивів і концепцій, зокрема дуалізму матерії та духу, чорного й білого, світла та п'тьми (тема шахової партії між Богом і антагоністом у повісті "Шахмати для дибілів"), циклічності часу та відносності простору [20: 320]. Знаменно, що сучасний метамодерн декларує злиття просвітницької широти модерну та постмодерністської іронії (*ironesty*) [12]. Ідеться не про антагонізм літературних стилів чи епох, ідеться саме про модель олюднення/очуження смислів, що імпліковані в літературному дискурсі. Можна навіть, гранично схематизуючи, припустити, що рецепція Сходу та східних мотивів виступає, з одного боку, як фундаментальний маркер ідентичності та самопозиціонування, а з іншого – як маркер ескапізму – філософського, естетичного, соціального. Рефлексує над долями українства у своєму переказі сюжету традиційної бразильської казки "Карлос і Луїс", В. Діброва, в текстах якого Схід і Захід

постійно зустрічаються, конфліктують і взаємоперетікають, пише: "У драматичній подорожі через двадцять століття нашими "дідами-всевідами" були не моралісти, мудреці та вчителі людства, а саме трікстери. Від них ми на ходу вчилися, як треба маскуватися, мімікрувати, прикидатися дохлими й замість вогню напускати куряви. Бо ми на власній шкірі пересвідчилися: із владою неможливо ні битися, ні миритися. Вона – пахан і шулер, а значить, із нею не можна грати по-чесному. Прип'яті до рідних пейзажів, ми не сумніваємося, що це – універсальне правило, тобто що люди так скрізь живуть. Для останніх чотирьох поколінь – це і є те знання, яким у нас насичене повітря, і вже ніхто не добре, де тут причина, а де її наслідки. Тому ми – завжди на боці трікстера" [8: 143]. Ще раніше професор Українського наукового інституту Гарвардського університету В. Діброва в романі "Бурдик" створює синтез рефлексії Заходу над Сходом, говорячи про "Путь" і "Дух" як втрачені в національній свідомості: "...зір його загострився, і він побачив те, що для всіх є невидимим. Як то не дивно, від постійно видимого воно майже не відрізнялося. Хіба що кожна річ тут мала сходи, які вели як униз, так і нагору. Тому кожен крок, хоч би де й хто ступав, був або спуском, або підйомом. Навіть той шпиль, на якому сидів Бурдик, виявився лише однією зі сходинок на одній з безлічі можливих та неможливих драбин" [7: 399]. Ешерові видіння Бурдика мають повернути людей до Духу та показати їм Шлях, але ця традиційна метафора містичного сходження – гора, сутнісно постає наразі (бінарна опозиція "внутрішнє – зовнішнє", гора, верх та підземелля, низ) як "сюрреалістичні нутрощі котельної, в якій, однак, затишно приваблюють погляд хазяйські полиці з консервами, соліннями, маринадами, крупами, милом, макаронами та іншими необхідними при фінансовій кризі і громадянській війні речами" [21: 133] з

класичної п'єси Л. Подерв'янського "Нірвана, або зу шпрех Заратустра". Іронічне зниження через зближення буддійського концепту нірвани та ніцшеанських рефлексій щодо змін людини Заходу фіксує кут зору, під яким Україна постає "питомим порубіжжям" (Л. Ушкалов), культурою, яка є місцем зустрічі Заходу та Сходу і смисли якої не надаються до фреймування. Бурдик у В. Діброви є буддою, вчення якого нікому не цікаве, спасителем, проповідь якого всім байдужа. Зустрічаючись (в сюжеті роману) після свого "просвітлення" зі своєю метафізичною антагоністкою Боровадянкою, яка наразі постає як культуртрегерка епохи, він дізнається, що "...нікому твоє знання не потрібне, і дихати так, як вони закликають, – то абсурд! І дурість!" [7: 412]. Далі Боровадянка розкриває перед Бурдиком масштабний план профанації та монетизації пропонованого ним знання: "...Шрі-Лінгам видзвонив Боровадянку й відкрився їй. <...> – Гадський ти папа! – сказала вона. – Ти диви, що вигадав!". Шрі-Аум вибачив їй ці брудні слова і запросив бути при ньому за Деві-Йоні, тобто за Велику Духовну Матір. "Щоб що?". Рама-Лінгам пояснив їй завдання й особливості епохи. Все, сказав він, що трималося на шмарклях, падає й котиться в бік однорідності. Люди забули все, що їм втовкмачували. Люди розгубилися. У людей памороки. Тому хтось мусить загнати їх у що-небудь. Хтось повинен кинути усе й очолити рух біомаси за спасіння вибраних. Бо нині час такий. Надходить Великий Остаточний Архун. "Хто надходить?", – не розчула Боровадянка. "Архун". "Який ще Архун?". "Остаточний". "А це ж як?". "Як повний Шиздець" [7: 414]. Бачимо, як письменник на різних рівнях деконструє стереотипи масової свідомості, пов'язані зі східним знанням як одкровенням – від лексичного до граматичного, використовуючи нищівну іронію та навіть сарказм у лексемах, пов'язаних з квазісхідною мудрістю (оніми Архун,

Шиздець, Деві-Йоні, Свамі-Буда, Рама-Лінгам, Шрі-Аум, Кінцевий Брахман тощо). Слід зауважити, що суржик в узусі В. Діброви гранично розмовно-олітературений, так би мовити, "високий суржик". У Л. Подерв'янського суржик, за його численними зізнаннями, плоть від плоті розмовної стихії, просторічний і автентичний. А в М. Бриниха творення суржиково-мовленнєвої моделі пов'язане з розмаїтими формальними експериментами творення суржикізмів за наявними словотвірними моделями, тобто найбільш авторський. Бринихів доктор Падлючко розвиває мотив прозріння реального через ілюзію, водночас знижуючи це реальне, позбавляючи його лицемірного дидактизму та пафосу: "Ми любимо прірву, када вона відводить очі; але чи буде в тебе ще шанс роздивитись, що проісходе в світі, када марнота здасть свої мандати? Література – се, канєшно, певна надмірність у смислі виживання. Вона тебе не обдарує аж настіки, щоб забути про запаси круп і борошна на случай двойного фіанкетто простору і часу, але шидевр літератури – це той корм, без якого дохнуть даже самі щасливі і веселі хом'ячки в агромих клітках, де єсть і гойдалки, і драбинки, і спеціальні спіральні трубочки, шоби по них ковзатись пузом, і ще чимало пристроїв для реготу та радості" [3: 11]. Отже, прийом зниження для рецепції філософських категорій, серед яких, наприклад, притаманні східній традиції концепції ілюзійності реальності (майя), нірвани, яку інтерпретують не згідно з буддійським канонем як згасання, а як втечу, інваріант західного ескапізму, видається моделлю рецепції симулякрів умовно-східної мудрості, яка постає як тиражовані стереотипи свідомості.

Висновки й перспективи дослідження. Пам'ятаючи, що західний орієнталізм (за Е. Саїдом) є суто західним поглядом на Схід, можемо припустити, що новітня українська культура виробила

специфічний саме для неї, для її суперечливої ідентичності, характерної для постколоніального статусу розділеного суспільства (divided society), модус рецепції східних філософем. На нашу думку, специфіка полягає в тому, що умовна пасивність, споглядальність східного світогляду, яка потребує від адепта самоусунення, концентрації на внутрішньому світові (умовно відносимо сюди, наприклад, і буддійський благий восьмеричний шлях, і даоський принцип недіяння) і виражається в медитативному підході до реальності, не є абсолютною, а парадоксально сполучається із західним переживанням причетності до Єдиного, переживанням присутності трансцендентного смислу за ширмами реальності (згадаймо, наприклад, поему модерніста й препостмодерніста Г. Чубая "Відшукування причетного"), тобто відчування минулості й марноти не призводить до рефлексії над порожнечою. І навіть обираючи між шляхом бодгісатви як учителя, який обирає сансару, поки існують не врятовані, та спротивом, у межах моделі, представленої в укрсучаліті, обирається спротив (М. Бриних "Електронний пластилін", Л. Княжич "Колесо сансари", поезія О. Забужко, О. Лишеги, Ю. Іздрика). Це стосується й умовно високих жанрів, і белетристики, оскільки вони в українському контексті однаково політизовані. За афористичним висловом С. Поваляєвої, "або на Майдан, або в Нірвану" – у цій конструкції протиставлення наразі може означати граничне зближення. Ця антитеза може бути екстрапольована на бінарну опозицію Схід – Захід, яка в українському контексті має метафізичний і геополітичний виміри, між якими напружена смислова кореляція. Літературна свідомість відображає трансформації ідеологічних конструктів у масовій свідомості, яка знаходить вираз у мовленні, а отже, у літературі. Минущість та марнота буття викристалізуються в спротив,

який допомагає зрозуміти відпочаткову минуність на новому рівні. Можемо припустити (метафорично), що рецепція Сходу сучасною українською літературою є коаном для масової свідомості, тобто парадоксом другого порядку (Б. Рассел) та ключем до віднайдення культурної ідентичності. Перспективи дослідження зумовлені релевантністю подальшого аналізу форматів і рівнів взаємовпливу східної і західної

парадигм світобачення у контексті традиції розвитку вітчизняної літератури назагал, а також окреслення змістової репрезентації бінарних опозицій активності/пасивності, природоцентризму/людиноцентризму, самопізнання/пізнання об'єктної реальності, космополітизму/етноцентризму та інших зокрема.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Андрухович Ю. І. Московіада. Ю. І. Андрухович. *Рекреації*. Київ: Час, 1997. С. 113–257.
2. Андрухович Ю. Таємниця. Замість роману. Харків: Фоліо, 2007. 478 с.
3. Бриних М. Шидеври світової літератури. Хрестоматія доктора Падлючча. Т. 1. Київ: Лаурис, 2013. 269 с.
4. Вільчинський О. Микола Рябчук: "Ящірки, яким шкода позбутись хвоста, позбуваються голови". *ZAXID.NET*. 2010. 8 вересня. [Електронний ресурс]. URL: https://zaxid.net/mikola_ryabchuk_yashhirki_yakim_shkoda_pozbutis_hvosta_pozbuvayutsya_golovi_n1110717 (дата звернення: 01.11.2023).
5. Грабович Г. До історії української літератури: Дослідження, есе, полеміка. К., 1997. С. 316–332.
6. Гундорова Т. Проявлення слова: дискурсія раннього українського модернізму. К.: Часопис "Критика", 2009. 447 с.
7. Діброва В. Бурдик. В. Діброва. *Вибгане*. Київ: Критика, 2002. С. 283–451.
8. Діброва В. Переказки. Київ: Комора, 2013. 160 с.
9. Домбровська М. Дефініції "масової літератури". *Слово і Час*. 2005. № 11 (539). С. 54–65.
10. Дроздовський Д. Атака пріонів, або Штрихи до теорії клонування. *Всесвіт*. 2006. № 5/6. [Електронний ресурс]. URL: <https://www.vsesvit-journal.com/old/content/view/164/41/> (дата звернення: 01.11.2023).
11. Кочубей Ю. До специфіки українського орієнталізму. *Східний світ*. 1996. № 2. С. 134–139.
12. Кретов П. В., Кретова О. І. Імовірнісний суб'єкт як агент пародійного наративу в постмодерному тексті. *Вісник Черкаського університету: Серія "Філософія". Наук. журнал*. № 1. Черкаси, 2019. С. 62–71. DOI: 10.31651/2076-5894-2019-1-62-71.
13. Кретов П. В., Кретова О. І. Символічний ландшафт свідомості : людина між репрезентаціонізмом, функціоналізмом і релятивізмом. *Антропологічні виміри філософських досліджень*. 2017. № 12. С. 40–49. DOI: <https://doi.org/10.15802/ampr.v0i12.119122>.
14. Літвінова І. М. Рецепція східних культур у сучасній українській літературі (на матеріалі поезії Ліни Костенко). *Наукові записки Бердянського державного педагогічного університету*. 2014. Вип. IV. С. 206–212.
15. Мейзерська Т. Re-presence: відлуння Сходу в українській літературі XIX ст.: [зб. наук. статей]. Одеса: Астропринт, 2009. 156 с.
16. Мимрук О. Воєнна література – тепер це і є укрусчліт. *Читомо*. 2023. 6 лютого. [Електронний ресурс]. URL: <https://chytomo.com/voienna-literatura-teper-tse-i-ie-ukrsuchlit/> (дата звернення: 01.11.2023).
17. Мухарський А. Жлобологія. Київ: Наш формат, 2013. 384 с.

18. Останіна Г. Г. Орієнталізм у сучасному літературному процесі. *Наукові праці [Чорноморського державного університету імені Петра Могили комплексу "Києво-Могилянська академія"]*. Сер.: Філологія. Літературознавство. 2012. Т. 200. Вип. 188. С. 73–76.
19. Павличко С. Націоналізм, сексуальність, орієнталізм: Складний світ Агатангела Кримського. Київ: Основи, 2016. 400 с.
20. Підопригора С. Есхатологічна модель художнього світу в повістях М. Бриниха. *Сучасні літературознавчі студії*. 2013. Вип. 10. С. 314–321.
21. Подерв'янський Л. Фаскінейшен оф зе івнінг. Київ: Наш формат, 2019. 432 с.
22. Рябчук М. Від Малоросії до України: парадокси запізнілого націєтворення. Київ: КРИТИКА, 2000. 304 с.
23. Рябчук М. Східноєвропейська пастка. *Збруч*. 2018. 30 жовтня. [Електронний ресурс]. URL: <https://zbruc.eu/node/84211> (дата звернення: 01.11.2023).
24. Укрсучліт є вторинним і маргінальним явищем – Галина Пагутяк. *Політична теологія*. 2020. 23 грудня. [Електронний ресурс]. URL: <https://politteo.online/novynu/ukrsuchlit-ye-vtorynnym-i-marginalnym-yavyshhem-galyna-pagutyak/> (дата звернення: 01.11.2023).
25. Філоненко С. Місія здійснення: популярна література у дзеркалі критики: Літературно-критичні статті. Мелітополь: Видавничий будинок Мелітопольської міської друкарні, 2017. 183 с.
26. Харчук Р. Б. Сучасна українська проза: Постмодерний період: Навч. посіб. Київ: ВЦ "Академія", 2008. 248 с.
27. Якименко О. О. Емоційно-оцінні компоненти абрєвіатури сучукрліт (укрсучліт) як назви літературного напрямку. *Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Філологічні науки*. 2012. Вип. 31. С. 189–193.

REFERENCES (TRANSLATED & TRANSLITERATED)

1. Andrukhovych, Yu. I. (1997). *Moskoviada*. [Moskoviad]. *Yu. I. Andrukhovych. Rekreatsii [Recreations]*. Kyiv: Chas. Pp.113–257. [in Ukrainian].
2. Andrukhovych, Yu. (2007). *Taiemnytsia. Zamist romanu*. [Secrecy. Instead of a novel]. Kharkiv: Folio. 478 p. [in Ukrainian].
3. Brynykh, M. (2013). *Shydevry svitovoi literatury. Khrestomatiiia doktora Padliuchcha*. [Masterpieces of world literature. Textbook of Dr. Padlucci]. Vol. 1. Kyiv: Laurus. 269 p. [in Ukrainian].
4. Vilchynskiy, O. Mykola Ryabchuk: "Iashchirky, yakym shkoda pozbutys khvosta, pozbuvaiutsia holovy". [Mykola Ryabchuk: "Lizards that are sorry to lose their tails lose their heads"]. *ZAXID.NET*. 2010. 8 veresnia. [Online source]. URL: https://zaxid.net/mikola_ryabchuk_yashhirki_yakim_shkoda_pozbutis_hvosta_pozbuvayutsya_golovi_n1110717 (reference date: 01.11.2023). [in Ukrainian].
5. Hrabovych, H. (1997). *Do istorii ukrainskoi literatury: Doslidzhennia, ese, polemika*. [To the history of Ukrainian literature: Research, essays, polemics]. K. Pp. 316–332. [in Ukrainian].
6. Hundorova, T. (2009). *ProIavlennia slova: dyskursiia rannoho ukrainskoho modernizmu*. [Manifestation of the word: the discourse of early Ukrainian modernism]. K.: Chasopys "Krytyka". 447 p. [in Ukrainian].
7. Dibrova, V. (2002). *Burdyk*. [Burdyk]. *V. Dibrova. Vybhane [Folded]*. Kyiv: Krytyka. Pp. 283–451. [in Ukrainian].
8. Dibrova, V. (2013). *Perekazky*. [Transtales]. Kyiv: Komora. 160 p. [in Ukrainian].
9. Dombrovska, M. (2005). *Definitsii "masovoi literatury"*. [Definitions of "mass literature"]. *Slovo i chas*. 2005. № 11 (539). Pp. 54–65. [in Ukrainian].
10. Drozdovskyi, D. *Ataka prioniv, abo Shtrykhy do teorii klonuvannia*. [Attack of prions, or Strokes to the theory of cloning]. *Vsesvit*. № 5/6. [Online source]. URL:

- <https://www.vsesvit-journal.com/old/content/view/164/41/> (reference date: 01.11.2023). [in Ukrainian].
11. Kochubei, Yu. (1996). Do spetsyfyky ukrainskoho oriientalizmu. [To the specifics of Ukrainian Orientalism]. *Skhidnyi svit*. № 2. Pp. 134–139. [in Ukrainian].
 12. Kretov, P. V., Kretova, O. I. (2019). Imovirnisnyi subiekt yak ahent parodiinoho naratyvu v postmodernomu teksti. [The Probable Subject as an Agent of Parodic Narrative in a Postmodern Text]. *Visnyk Cherkaskoho universytetu: Seriia "Filosofiiia". Nauk. zhurnal*. № 1. Cherkasy. Pp. 62–71. DOI: 10.31651/2076-5894-2019-1-62-71. [in Ukrainian].
 13. Kretov, P. V., Kretova, O. I. (2017). Symvolichnyi landshaft svidomosti : liudyna mizh reprezentatsionizmom, funktsionalizmom i reliatyvizmom. [Symbolic landscape of consciousness: man between representationism, functionalism and relativism]. *Antropologichni vymiry filosofskykh doslidzhen*. № 12. Pp. 40–49. DOI: <https://doi.org/10.15802/ampr.v0i12.119122> [in Ukrainian].
 14. Litvinova, I. M. (2014). Retseptsiia skhidnykh kultur u suchasni ukrainskii literaturi (na materialy poezii Liny Kostenko). [Reception of Eastern cultures in modern Ukrainian literature (based on Lina Kostenko's poetry)]. *Naukovi zapysky Berdianskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu*. Iss. IV. Pp. 206–212. [in Ukrainian].
 15. Meizerska, T. (2009). Re-presence: vidlunnia Skhodu v ukrainskii literaturi XIX st. [Re-presence: echoes of the East in Ukrainian literature of the 19th century]: [collection of scientific articles]. Odesa: Astroprynt. 156 p. [in Ukrainian].
 16. Mymruk, O. Voienna literatura – teper tse i ye ukrsuchlit. [Military literature – now it is ukrsuchlit]. *Chytomo*. 6 liutoho. [Online source]. URL: <https://chytomo.com/voienno-literatura-teper-tse-i-ye-ukrsuchlit/> (reference date: 01.11.2023). [in Ukrainian].
 17. Mukharskyi, A. (2013). Zhlobolohiia. [Zhlobology]. Kyiv: Nash format. 384 p. [in Ukrainian].
 18. Ostanina, H. H. (2012). Oriientalizm u suchasnomu literaturnomu protsesi. [Orientalism in the modern literary process]. *Naukovi pratsi [Chornomorskoho derzhavnoho universytetu imeni Petra Mohyly kompleksu "Kyievo-Mohylianska akademiia"]*. Ser. : Philology. Literaturoznavstvo. Vol. 200. Iss. 188. Pp. 73–76. [in Ukrainian].
 19. Pavlychko, S. (2014). Natsionalizm, seksualnist, oriientalizm: Skladnyi svit Ahatanhela Krymskoho. [Nationalism, sexuality, orientalism: The complex world of Agathangel of Crimea]. K.: Osnovy. 400 p. [in Ukrainian].
 20. Pidopryhora, C. (2013). Eskhatologichna model khudozhnoho svitu v povistiakh M. Brynykha. [The eschatological model of the artistic world in the novels of M. Brynykh]. *Suchasni literaturoznavchi studii*. Iss. 10. Pp. 314–321. [in Ukrainian].
 21. Podervianskyi, L. (2019). Faskineishen of ze ivnih. [Fascination of this evening]. Kyiv: Nash format. 432 p.
 22. Riabchuk, M. (2000). Vid Malorosii do Ukrainy: paradoksy zapizniloho natsiivtvorennia. [From Little Russia to Ukraine: the paradoxes of late nation-building]. Kyiv: KRYTYKA. 304 p. [in Ukrainian].
 23. Riabchuk, M. Skhidnoievropeiska pastka. [Eastern European trap]. *Zbruch*. 30 zhovtnia. [Online source]. URL: <https://zbruc.eu/node/84211> (reference date: 01.11.2023). [in Ukrainian].
 24. Ukrsuchlit ye vtorynnym i marhinalnym yavyschem – Halyna Pahutiak. [Ukrsuchlit is a secondary and marginal phenomenon – Halyna Pagutyak]. *Politychna teolohiia*. 23 hrudnia. [Online source]. URL: <https://politteonline.com/novyny/ukrsuchlit-ye-vtorynnym-i-marginalnym-yavyschem-galyna-pagutyak/> (reference date: 01.11.2023). [in Ukrainian].
 25. Filonenko, S. (2017). Misiia zdiisnenna: populiarna literatura u dzerkali krytyky: Literaturno-krytychni statii. [Mission possible: popular literature in the mirror of

- criticism: Literary and critical articles]. Melitopol: Vydavnychiy budynok Melitopolskoi miskoi drukarni. 248 p. [in Ukrainian].
26. Kharchuk, R. B. (2008). *Suchasna ukrainska proza: Postmodernyi period*. [Modern Ukrainian prose: Postmodern period]: Navch. posib. Kyiv: VTs "Akademiia". 248 p. [in Ukrainian].
27. Yakymenko, O. O. (2012). *Emotsiino-otsinni komponenty abreviatury suchukrlit (ukrsuchlit) yak nazvy literaturnoho napriamu* [Emotional and evaluative components of the abbreviation suchukrlit (ukrsuchlit) as the name of a literary direction]. *Naukovi pratsi Kamianets-Podilskoho natsionalnoho universytetu imeni Ivana Ohienka. Filolohichni nauky*. Iss. 31. Pp. 189–193. [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редколегії: 02.02.2024

Схвалено до друку: 26.04.2024